

Становище за дисертацията
на докторант Инна ВАСИЛЕВА ДИМИТРОВА
от 25-09-2019 г.

Биография

Биографията на Инна Димитрова е доста пъстра и се характеризира с това, че само постепенно намира своето актуално професионално призвание: след първия трудов стаж като преводач и кореспондент (1988-92) в своя роден град Варна следва английска филология в СУ (1994-), работи в разни търговски фирми и преподава английски език, а през 2009 г. решава да се върне в СУ и да следва старобългаристика, която завършва през 2011 г. Тук развива своя интерес към азбучното дело на Константин-Кирил, на което и посвети своята магистърска работа ("Опити за тълкуване на глаголицата в символен аспект"). През същия период тя започва да преподава английски в Университета по Библиотекознание и Информационни Технологии (Унибит) в София.

Макар че вече разполагаше с постоянна длъжност, Инна Димитрова през 2014 г. реши да се заеме с настоящия дисертационен проект, знаейки, че това няма да ѝ позволи в пълен обем да продължи своята преподавателска дейност. Още преди да стане докторантка, тя посвети няколко статии на отделни аспекти на глаголическата писмена система.

Личността на Инна Димитрова

През юли 2015 г. Инна Димитрова започва своята докторантура в Кирило–Методиевски научен център на БАН под моето ръководство като чуждестранен член на БАН.

През целия период на докторантурата кандидатката се е възползвала от всички възможности за по-нататъшно развитие: посещения на задължителни и допълнителни учебни курсове, библиотечни проучвания, консултации с мене, множество посещения на лекции и симпозиуми в страната и в чужбина. За тази цел тя прекара и няколко месеца във Виена (2016) и Нитра / Словакия (2016/2017 г.), частично по двустранни програми, частично с лично финансиране.

Обичам да си спомням нашите – в началото доста разгорещени – дискусии, както и интересните преподавания на И. Димитрова в Института за славистика във Виена, които винаги бяха добре посетени. Талантът ѝ за преподаване и мотивиране на нейната аудитория е безспорно завладяващ! Заслужава да се добави и обстоятелството, че тя може да направи това не само на майчиния си език, но и на английски.

В устните и писмените си приноси през този период кандидатката се занимава с комплексни и трудни въпроси, като този за взаимодействието на семитски и гръцки

модели в първата славянска писмена система, за прехода на глаголицата към кирилицата, или за азбучната символика на глаголицата; при това и с такива, чиято връзка с Кирило-Методиевата традиция за пръв път е била ясно видяна от нея и представена по задълбочен и интересен начин.

Описаните горе епизоди от докторантурата и личните ми впечатления в общуванията с кандидатката говорят за следните положителни качества на Инна Димитрова като учен:

- интерес
- здрав ум и талант
- идеи и широк хоризонт
- силна воля и решителност
- издръжливост
- задълбоченост
- готовност да приноси жертви за постигането на научна кариера и определени научни цели.

Смятам, че тези качества ще и позволят да постигне една солидна научна и преподавателска кариера.

Оценка на дисертация

Трудът носи заглавието СЪВРЕМЕННИ ТЕОРИИ ЗА ПРОИЗХОДА НА ГЛАГОЛИЦАТА и се състои от 6 части – увод, две – по съдържанието практически три – главни части, заключение, приложения и библиография:

Уводът се състои от пет тематично разделени глави. Глава 1 разглежда темата, нейната актуалност, представя целите на изследването, обекта, предмета и задачите. Втора глава изяснява въпросите, свързани със съвременното състояние на науката за писмото и писмените системи; в нея се дефинират аспектите, които са обект на изучаване, анализира се наличният методологичен ресурс. Дисертантката прави преглед на основната периодизация в развитието на научната област от началния етап на нейното развитие до днес, като представя в хронологичен ред няколко основни модела за описание и анализ на писмения знак и писмената система. Целта, която си поставя с този преглед е да изложи систематично развитието и усъвършенстването на методите, с които се изучава азбуката (в широкия смисъл на термина) като обект на науката.

Глава 3 от увода излага терминологията, която се възприема за целите на изследването както по отношение на писмените системи и тяхната типологична класификация, така и на азбуката (в тесния смисъл на думата) и нейното описание като знакова система, свързана с устния език и неговите два плана – план на изразяване и план на съдържание.

Четвърта глава (раздел I) прави кратък преглед на съвременните монографии, наръчници и помагала, които се занимават с различни аспекти на глаголицата, най-вече с нейната палеография.

Глава 5 излага основните въпроси, свързани с изучаване на глаголицата – по отношение на самата азбука, на нейната история и етапи на развитие, връзката ѝ с кирилицата, изворите за нейната реконструкция, азбучната типология, връзки с предходни писмени традиции и др.

Раздел II като същинска част на дисертацията включва критичен преглед и систематизация на основните съвременни теории за произхода на глаголицата. Според аспектите на изследване те са разделени на: 1. теории, занимаещи се (предимно) със структурно-функционалната страна на глаголицата, и 2. теории, които описват или изясняват формалната страна на глаголицата.

В Първа глава на раздел II, Част 1 и 2, е обърнато внимание на реконструкцията на глаголическата звукова парадигма и свързаните с нея буквени названия. Част 1 представя теории, които опитват да създадат по възможност цялостна реконструкция на фонетико-фонологичната парадигма на азбуката, като я мотивират според определен изворов материал. Изложени са възгледите на автори като Н. Дурново, Н. Трубецкой, П. Илчев, Б. Велчева, У. Федер, Р. Марти, Х. Миклас, които разглеждат звуковите корелати на графичните знаци, установени и възможни връзки с предишни графични системи и други дискуссионни въпроси.

Втората част на глава 1 разглежда сложната ономазиологична страна на азбуката. В центъра на вниманието стои реконструкцията на първоначалните буквени названия и обяснението на техния произход. Изложен е приносът към темата на автори като Е. Георгиев, Ф. Мареш, Б. Велчева, Ф. Винке и Р. Детре, Ж. Вереекен, Л. Карпенко, Х. Миклас, Т. Иванова, Г. Прохоров, Ю. Степанов, критично обсъдени са мотивите за изграждането на една или друга хипотеза.

Теориите, които описват или изясняват формалната страна на глаголицата са разгледани във Втора глава на раздел II, част 1 и 2. Тук е обърнато внимание на реконструкцията на първичната графична форма и числовата парадигма. По отношение на графичната форма теориите най-общо са разделени на екзогенни (формата на буквите е изцяло или частично заета от други графични системи или източници) и ендогенни (формата на буквите е изградена върху собствен принцип). Систематично са представени отделните автори (В. Йончев, М. Чунчич, И. Шевченко, Е. Гранстрем, П. Илчев, Г. Чернохвостов/Кипарски, Х. Миклас, И. Добрев, Б. Успенски) с оглед на

хронологичното развитие и взаимовръзката между различните онтологични модели. Главата, посветена на числовата парадигма третира използването на буквения знак за изразяване на числова функция и дискутира въпросите, свързани с реконструкцията на нейното първоначално състояние в теоретичен и съпоставителен план. Представени са изследванията на Т. Гамкрелидзе, Н. Трубецкой, П. Илчев, Х. Миклас и др.

Изследването на съвременните теории за първоначалното състояние на глаголическата система завършва с Обобщение (глава 3), в което се обръща внимание на актуалността на представените теории от гледна точка на съвременното развитие на графематиката, обобщават се постигнатите положителни резултати и се набелязват някои бъдещи тенденции.

Третият раздел (III) на дисертацията представлява собствено изследване на дисертантката върху специфичен аспект от глаголическата проблематика – наличието на т. нар. „втори *Xep*“ в азбуката (авторката запазва традиционното название, въпреки че днес знаем, че въпросната буква в азбуката предхожда „първия“ *Xep*). Целта, която си поставя дисертантката с това изследване е чрез съпоставяне на информацията от всичките налични извори, в които знакът фигурира, да изгради цялостна рамка на характерните особености на *X2*. По този начин тя хвърли светлина не само върху употребата на знака в глаголическите текстове, но и общата азбучна концепция, по която е построена глаголицата.

Първата глава дава преглед на проблематиката и досегашните изследвания. Споменати са съответните мнения на Трубецкой, Дурново, Ткадлчик, Велчева, Федер, Миклас, Кемпген, Трунте.

Втората глава представя същинското изследване на дисертантката. В него се разглеждат особеностите на буквата *X2* в различни текстови извори – абецедари (Парижки, Мюнхенски, Синайски, Храбров), азбучни стихове (Азбучна молитва, Тълковна азбука „Аз есмь всемоу миру свет“ (по Демкова 1968)), литургични текстове (Асеманиево евангелие, Синайски псалтир). Анализират се различните аспекти на употребата на *X2* в посочените текстове, излагат се наблюденията върху неговата графична и семантична страна, привличат се допълнителни източници (като трактата *Mysteria Litterarum*), които да подкрепят аргументацията. Изводите са обобщени според взаимовръзката с представените в Увода съвременни разработки в графематиката и теориите за произхода на глаголицата (изложени в раздел II).

В раздел V дисертацията съдържа приложения – паметници, използвани като помощен материал при изследването, както и систематизирана информация по определени въпроси, представена в табличен вид.

Библиографията (от над 200 заглавия) е дадена в раздел VI.

Както личи от този обзор, авторката не се ограничава с това да предаде всички значителни теории в актуална и критична форма, но в дисертацията помества и ново собствено изследване на една изключително трудна проблематика, свързана с тях – т.н. „втори Хер“. Както е известно, тази тема не само отдавна, но и в последно време се третира особено усилено, без да е намерила пълен, задоволителен отговор. Следователно под „съвременни теории“ трябва да разберем и този най-интересен и най-важен според мене принос на Инна Димитрова към изследването на глаголицата досега.

Дисертацията постигна няколко важни цели. На първо място тя систематизира теориите за генезиса на глаголицата, създадени в последните десетилетия в резултат на нови тенденции в науката, откриването на нови паметници, както и новото изучаване на наличните паметници, свързано с допълнение и/или преоценка на резултатите. Приносите засягат глаголическата палеография, изследването на глаголицата като писмена система и нейното функциониране в светлината на графематиката като нов дял на лингвистиката. При това особено внимание се обръща на реконструкцията на нейното първоначално състояние. В резултат на проведеното изследване се разкриха факти, неизследвани до този момент, добавиха се нови аргументи и се потвърди валидността на една част от изложените теории; посочиха се и нови съответствия между разгледани в други изследвания извори и глаголицата (по-специално трактатът *Mysteria Litterarum*).

Така като цяло дисертацията на Инна Димитрова представлява един безкрайно интересен, изчерпателен и достоверен наръчник за възникването на глаголицата. Тя е особено забележителна поради това, че авторката разкрива досега изоставени или незабелязани от други връзки в изследваната от нея тематика и показва оригиналност при тяхната интерпретация.

Не мога да пренебрегна, че тази работа има и известни слабости. От обща гледна точка това са две: На някои места бихме се радвали да намерим актуализиране или поне критика там, където реферираното изложение съдържа явна грешка или има и по-актуално обяснение. Един такъв пример е избраната от В. Йончев като доказателство за своята теория форма на глаг. ОУ на с. 114, която не може да се приема като първоначален вариант, а въпреки че произхожда от Асеманиевото евангелие представлява доста по-

развита форма, предхождаща вече глаг. У-лигатура. Случайно релевантността на този случай е малка, понеже и много по-близкият на предполагаемата изходна форма вариант от Киевските листове също се вписва в Йончевия кръг.

Подобно объркване има и между двете графемни за И в модела на П. Илчев на с. 132: В началната (предкирилската) глаголица функциите на двата И следвали още гръцката последователност, т.е. И (отговарящ на гр. Ета) предхождаше I (отговарящ на гр. Йота); следователно двадесетеричното И в съкращението на Исоус- е имало функцията на гр. Йота, както в гр. IC. (Неразбираемо в същото изложение ми остава изказването „... наличието на два хомофонни графични варианта на буквата с еднаква горна част и различна долна“).

Както много други и П. Илчев е изхождал още от позицията (с. 133), че Константиновата система е разполагала със единичен знак за /щ/ (с. 133), която днес не може да бъде поддържана. Затова формалната прилика на трите палатални безвучни шипящи първоначално се отнася само до графемите Ч и Ш, и само през следкирилския период обхваща и обременената с новата функция /щ/ форма на стария Кит.

Втората слаба точка на труда са останалите неточности, особено в цитирането на литературата в библиографията. В нея например четем Einführung и Einfuhrung вм. Einführung, Munchen вм. München, Munchener вм. Münchener, Jagicov serdnjobjlik вм. Jagićov srednjobjlik, Philosiphical вм. Philosophical, Razmisljanja вм. Razmišljanja, schreiber вм. Schreiber, Fučić вм. Fučić, Papaographie вм. Paläographie, Filologie вм. Philologie, Genepwart вм. Gegenwart и т.н. Както кандидатката ми обясни, частично те са резултатът на използваната от нея за библиографията техническа програма, в която липсва възможност да се използват супралинеарни знаци.

Освен това има и някои грешки, базираци на недоразумения или други случайности, както на с. 85, където авторката твърди, че описаната в Glagolitica 2000 среща за първоначалното съставяне на глаголицата е била проведена във Виена (вместо във Фрайбург), и, че в нея участва и колежка Косова (Коцева?).

Всички тези слабости, естествено, могат да бъдат елиминирани бързо и не намаляват общата положителна оценка.

В заключение мога да кажа, че изследването, изложено в тази дисертация постигна успешно целите, които авторката си беше поставила. Напълно потвърждавам успешното завършване на дисертацията на Инна Димитрова и предлагам на уважаемия Научен Съвет да ѝ присъди образователната и научна степен „доктор“.

Свети Влас, 25-09-2019г.

Хайнц Миклас